

Η Γαλλική Επανάσταση σαν παράδειγμα για τη γένεση ενός «ολοκληρωμένου Κράτους»*

Αν υπάρχει στην κατά τ' άλλα τόσο ομαλή βιογραφία του Γκράμσι μία τομή ή, έστω, ένας αναπροσανατολισμός είναι εκείνη από «Αντιακωβίνο» σε δεδηλωμένο «Ιακωβίνο». (Πρβλ. Portelli, 1974/75).

Πριν από την εποχή της ρωσικής επανάστασης ο Γκράμσι – ολότελα στα αχνάρια του Σορέλ ως τότε – θεωρούνταν πεπεισμένος υποστηρικτής της αυτοοργάνωσης του προλεταριάτου· αντιακωβινική σκέψη χαρακτηρίζει την πρώιμη φάση του.

Κι όμως θα παρερμήνευε κανείς την μετέπειτα ιακωβίνικη «στροφή» του, αν ήθελε να δει σ' αυτή ένα προσανατολισμό προς το κόμμα σαν την οργανωτική έκφραση του συνόλου των «υποτελών» και μόνο. Αν ο Γκράμσι εμφανίζεται στο κύριο έργο του πεπεισμένος «Ιακωβίνο» και συγκρίνει τους Μπολσεβίκους του 1917 με τους Ιακωβίνοους του 1793, τότε αυτό δεν είναι ζήτημα οργανωτικό και μόνο, αλλά αγγίζει την επαναστατική στρατηγική γενικότερα.

«Ο όρος 'Ιακωβίνος' έχει στις μέρες μας δύο σημασίες: μία είναι η κυριολεκτική, η ιστορικά χαρακτηρισμένη ενός ορισμένου κόμματος της Γαλλικής επανάστασης, το οποίο συνέλαβε την εξέλιξη της γαλλικής ζωής κατά ένα ορισμένο τρόπο, με ένα ορισμένο πρόγραμμα στη βάση ορισμένων κοινωνικών δυνάμεων και που έκφρασε τη δράση του σαν κόμμα και σαν κυβέρνηση με μία ορισμένη μέθοδο που τη διέκρινε άκρα ενεργητικότητα, αποφασιστικότητα και

*** ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΕΤΡΑΔΙΩΝ**

Το κείμενο αυτό που η Karin Priester μας έδωσε για το αφιέρωμα των «Τετραδίων» στον Γκράμσι αποτελεί κεφάλαιο από το ανέκδοτο στα ελληνικά έργο της Μελέτες πάνω στη θεωρία του κράτους. Αντόνιο Γκράμσι, που πρόκειται να κυκλοφορήσει από τις εκδόσεις «Στοχαστής».

κατηγορηματικότητα, πράγμα που εξαρτιόταν πάλι από τη φανατική πίστη στην ορθότητα αυτού του προγράμματος και αυτής της μεθόδου. Στην πολιτική γλώσσα, οι δύο αυτές πλευρές του Ιακωβινισμού χωρίστηκαν και ιακωβίνο χαρακτηρίζει κανείς τον ενεργητικό, αποφασισμένο και φανατικό πολιτικό, επειδή ήταν φανατικά πεπεισμένος για τη θαυματουργή δύναμη των ιδεών του, όποιες και να ήταν αυτές: στον ορισμό αυτό τα καταστρεπτικά στοιχεία, που ξεπήδησαν από το μίσος προς τους αντιπάλους και εχθρούς, υπερίσχυσαν έναντι των εποικοδομητικών που δημιουργήθηκαν με την οικειοποίηση των αιτημάτων των λαϊκών μαζών· το σεχταριστικό στοιχείο ενός μυστικοσυμβούλιου, μιας μικρής ομάδας, ενός αχαλίνωτου ατομικισμού υπερίσχυσε πάνω στο εθνικό πολιτικό στοιχείο». (Q, 2017)

Από την αξιολόγηση αυτού, το οποίο ο Γκράμσι ονομάζει τα δύο στοιχεία του Ιακωβινισμού, δεν είναι δύσκολο να συμπεράνει κανείς ότι τον ενδιαφέρει λιγότερο το τυπικό και περισσότερο το ουσιαστικό: (πρβλ. Portelli, σελ. 34 κ.έ.) η οικειοποίηση των αιτημάτων των λαϊκών μαζών, η εφαρμογή μιας πολιτικής που να καταλαμβάνει ολόκληρο το έθνος. Το να είσαι Ιακωβίνος σημαίνει για το Γκράμσι να κάνεις τον εαυτό σου ηγέτη, ηγεμόνα όλων των «υποτελών», ούτως ώστε, λόγω αυτής της ικανότητας, να μπορέσεις να γίνεις «κράτος».

Το μοντέλο των Γάλλων Ιακωβίνων – με την προϋπόθεση ότι θα μεταφραστεί και ότι δεν θα μεταφερθεί στερεότυπα – το θεωρεί υποδειγματικό γιατί πραγματοποίησαν το «ολοκληρωμένο κράτος» (intergraler Staat)* και μ' αυτό την «ηγεμονική κυριαρχία» της αστικής τάξης. Ακριβώς ως προς τη στάση του Γκράμσι απέναντι στη Γαλλική Επανάσταση έχει αντιληχθεί, ότι λόγω της ημιτελούς, «παθητικής» αστικής επανάστασης στην Ιταλία, δεν ήθελε ούτε λιγότερο ούτε περισσότερο από την ύστερη ολοκλήρωση μιας αστικής επανάστασης. (έτσι π.χ. ο Riechens, 1970). Αυτό μου φαίνεται ότι είναι μια χοντρή παρερμηνεία που δεν ανταποκρίνεται ούτε στην επιστημονική μέθοδο του Γκράμσι ούτε στην πρακτική-πολιτική στόχευσή του.

Σε αντίθεση με το μεγάλο του αντίπαλο, τον Κρότσε, ο οποίος από μεθοδολογική σκοπιά κατηγορεί την «κριτική οικονομία» του Μαρξ ότι ενεργεί «μ' ένα διαρκές μείγμα παραγωγικού συλλογισμού και ιστορικής περιγραφής, λογικών και πραγματικών συναρμογών», ο Γκράμσι θέτει το ερώτημα αν η διαδικασία αυτή δεν είναι, αντίθετα, ένα από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της υπεροχής της κριτικής οικονομίας απέναντι στην «καθαρή» και αν δεν αποτελεί την επιστημονική της πρόοδο. Και συνεχίζει: «Η κριτική Οικονομία αναζήτησε ένα σωστό μείγμα παραγωγικής και επαγωγικής μεθόδου έφαξε δηλαδή να διατυπώσει αφηρημένες υποθέσεις όχι επάνω στην αόριστη βάση ενός ιστορικά αόριστου ανθρώπου γενικότερα που δεν μπορεί να αναγνωριστεί από καμία άποψη σαν αφαίρεση μιας συγκεκριμένης πραγματικότητας» (Q, 1284). Μόνο η πραγματικότητα μέσα στον ιστορικό της προσδιορισμό προσφέρει επάνω στη βάση της «ιστορικής περιγραφής» την «πραγματική προϋπόθεση» για τη δόμηση επιστημονικών υποθέσεων. Η σπουδαία αυτή μεθοδολογική παρατήρηση και ο τονισμός του ότι οι «ιστορικά προσδιορισμένες αφαιρέσεις» αποτελούν επιστη-

* Ο όρος intergraler Staat σημαίνει το καθολικό, καθ' όλου, ολοκληρωτικό, καθ' ολοκληρίαν κράτος. Νομίζουμε ότι η απόδοση «ολοκληρωμένο» θρίσκεται πλησιέστερα σ' αυτό που προκύπτει από την ανάγνωση του Γκράμσι, χωρίς εν τούτοις να είναι απόλυτα ακριβής. (Σ.τ.μ.).

μονική πρόοδο σε σύγκριση με τις εξωιστορικές υποστάσεις περί «ανθρώπου εν γένει», αποσαφηνίζουν τον ιδιαίτερο επιστημονικό τρόπο προσέγγισης του Γκράμσι, στον οποίο συμβαδίζουν σε ένα διαρκές μείγμα ιστορική περιγραφή και λογικά-συστηματικά μέρη. Αν στρέφεται προς τη γαλλική Επανάσταση και προ πάντων στο ιταλικό *Risorgimento* είναι, αν μη τι άλλο, για να αναπτύξει στη βάση ιστορικών περιγραφών διερευνητικά όργανα με τη βοήθεια των οποίων θα μπορέσει να εκπονηθεί το μοντέλο του «ολοκληρωμένου Κράτους». Τι όμως διακρίνει τώρα τους Ιακωβίνους από όλες τις άλλες πολιτικές δυνάμεις; Σ' ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον κείμενο, του οποίου μέχρι τώρα έχει γίνει μικρή αναφορά, περιγράφει ο Γκράμσι τους Ιακωβίνους σαν μια ομάδα που επέβαλε τον εαυτό της σαν ηγετικό κόμμα στην γαλλική αστική τάξη και το οποίο την εδέσμευσε σε πολύ πιο απώτερους σκοπούς απ' ό,τι είχαν υπ' όψη τους αρχικά οι αστικοί σχηματισμοί. Οι Ιακωβίνοι ήταν εκείνοι που έκαναν τη γαλλική αστική τάξη από δύναμη περιορισμένη σε οικονομικο-κορπορατίστικους στόχους ηγεμονική δύναμη της επανάστασης. «Στο μέτρο αυτό αναπτύσσεται μία νέα *ελίτ*, η οποία δεν ενδιαφέρεται μόνο για «κορπορατίστικες» μεταρρυθμίσεις, αλλά αντιλαμβάνεται την αστική τάξη σαν ηγεμονική ομάδα όλων των λαϊκών δυνάμεων. Η επιλογή αυτή επιτυγχάνεται με την συμβολή δυο παραγόντων: της αντίστασης των παλαιών κοινωνικών δυνάμεων και της διεθνούς απειλής». (Q. 2028)

Οι Ιακωβίνοι δεν αντιπροσωπεύουν μόνο τους άμεσους στόχους της γαλλικής αστικής τάξης, αλλά «αντιπροσωπεύουν ολόκληρο το επαναστατικό κίνημα σαν καθολική ιστορική εξέλιξη, γιατί αντιπροσωπεύουν και τις μελλοντικές ανάγκες ακριβώς όχι μόνο ορισμένων φυσικά υπαρχόντων προσώπων, αλλά και όλων των εθνικών ομάδων που θα έπρεπε να εξομοιωθούν με την υπάρχουσα θεμελιώδη ομάδα». (Q. 2028). Οι Ιακωβίνοι έδωσαν με τη γλώσσα τους, την ιδεολογία τους και τις μεθόδους

Φωτογραφία του Γκράμσι το 1933.

δράσης τους, που σήμερα – κάτω από διαφορετικές συνθήκες – μπορεί να ηχούν «φρενιτιώδεις» και «αφηρημένες», έκφραση στις απαιτήσεις της εποχής τους» δηλαδή:

α) στην αναγκαιότητα εκμηδένισης ή, έστω, εξουδετέρωσης των αντιπάλων δυνάμεων για να εμποδιστεί μια πιθανή αντεπανάσταση.

β) στην αναγκαιότητα «να διευρυνθεί το στελεχικό δυναμικό της αστικής τάξης αυτής καθεαυτής και να τεθεί επικεφαλής όλων των εθνικών δυνάμεων». (Q, 2029) Συμφέροντα και στοχεύσεις έπρεπε να ενιαιοποιηθούν και να ταυτιστούν με εκείνα όλων των εθνικών δυνάμεων, γιατί μόνο έτσι θα γινόταν δυνατό

1. να δημιουργηθεί μια ευνοϊκή για την επανάσταση πολιτικο-στρατιωτική σχέση και να αντικρουστούν καλύτερα τα χτυπήματα του αντιπάλου και

2. να αφαιρεθεί από τον αντίπαλο κάθε «ζώνη παθητικότητας» μέσα στην οποία θα μπορούσε, ανάλογα όπως στην Vandée, να κινητοποιήσει αντίπαλα στρατεύματα.

Η αγροτική πολιτική των Ιακωβίνων είχε σαν αποτέλεσμα να αποδεχθεί η Γαλλία της υπαίθρου την ηγεμονία του Παρισιού και να καταλάβει ότι για να συντριβεί οριστικά το παλιό καθεστώς, έπρεπε να συγκροτηθεί ένα μπλοκ με τις προοδευτικές δυνάμεις της τρίτης τάξης και όχι με τις μετριοπαθείς δυνάμεις γύρω από τους Γιρονδίνους. Ο Γκράμσι έχει πλήρη επίγνωση ότι οι Ιακωβίνοι δεν εγκατέλειψαν ποτέ το «αστικό πεδίο», ότι αυτή η οριοθέτηση παρουσίασε νέα προβλήματα και κάλεσε νέες δυνάμεις επί σκηνής, τις οποίες μόνο μία στρατιωτική δικτατορία, έτσι όπως την εγκαθίδρυσε ο Ναπολέων ο Α', μπορούσε να δαμάσει. Η προσφορά τους όμως έγκειται στο ότι εξάντλησαν το ιστορικά επικτό: «Δεν οργάνωσαν μόνο μια αστική κυβέρνηση, δεν έκαναν δηλαδή την αστική τάξη μόνο κυρίαρχη τάξη, αλλά κατόρθωσαν περισσότερο, συγκρότησαν το αστικό κράτος, έκαναν την αστική τάξη εθνικά ηγετική, ηγεμονική τάξη, έδωσαν λοιπόν στο νέο κράτος μια διαρκή βάση, συγκρότησαν το συμπαγές σύγχρονο γαλλικό έθνος.» (Q, 2029)

Πάλι χρησιμοποιεί εδώ ο Γκράμσι τις ήδη γνωστές έννοιες «κυρίαρχη» και «ηγετική», τις οποίες θέτει αυτή τη φορά σε αναλογία με τις έννοιες «κυβέρνηση» και «κράτος». Γίνεται σαφές ότι το κράτος το κατακτά μόνο εκείνος που μαζί με την κυρίαρχη επιτελεί και μια ηγετική λειτουργία επίσης.

Στην Ιταλία – και στη Γερμανία, όπως παρατηρεί ρητά ο Γκράμσι – η εξέλιξη υπήρξε διαφορετική. «Αν στην Ιταλία δεν δημιουργήθηκε ιακωβίνικο κόμμα, οι λόγοι γι' αυτό θα πρέπει να αναζητηθούν στο οικονομικό πεδίο, στη σχετική δηλαδή αδυναμία της ιταλικής αστικής τάξης και στο διαφορετικό κλίμα στην Ευρώπη μετά το 1815». (Q, 2032) Αλλά ούτε μόνο αυτό: η ιταλική εθνική ιστορία, που φτάνει πολύ πίσω στο παρελθόν παίζει εξίσου ένα ρόλο όπως και ο παπισμός. 'Ήδη στο φθίνοντα μεσαίωνα οι ιταλικές κοινότητες, δεν κατόρθωσαν να ξεπεράσουν την κορπορατιστική φάση: μάλιστα στις πόλεις-κράτη (Φλωρεντία, Μπολόνια κ.τ.λ.) η βορειοϊταλική αστική τάξη ήταν περισσότερο καθυστερημένη απ' ό,τι παραδείγματος χάριν ένας μεσαιωνικός ακόμα άρχοντας όπως ο Φρειδερίκος ο Β', ο οποίος είχε ήδη προλάβει απολυταρχικούς τύπους εξουσίας. (Q. 650). Μ' αυτή την έννοια ερμηνεύει ο Γκράμσι και την ιταλική Αναγέννηση σαν μία κοσμοπολίτικη κίνηση που γι' αυτό εμπόδισε την εθνική ένωση, σε αντίθεση π.χ. με την προτεσταντική μεταρρύθμιση. Η πολιτική σκέψη του Μακιαβέλλι¹, την οποία ο Γκράμσι ερμηνεύει σαν διακήρυξη για την ένωση της Ιταλίας σε εθνικό κράτος, σαν «αντίδραση στην Αναγέννηση» (Q, 648),

είναι μια πρώτη έκφραση της πολιτικής και εθνικής αναγκαιότητας να πλησιαστεί ο λαός. Ακόμα κι εκεί, όπως στην Τοσκάνη, όπου οι διανοούμενοι διέδιδαν μια εθνική γλώσσα, η κίνηση αυτή δεν απόκτησε την πολιτική-κοινωνική ηγεμονία, αλλά παρέμεινε μέσα σε λογοτεχνικά όρια. Ούτε η θρησκεία έγινε στην Ιταλία στοιχείο συνοχής μεταξύ του λαού και των διανοουμένων. Η φιλοσοφική κρίση των διανοουμένων δεν προχώρησε μέχρι το λαό, «γιατί δεν είχε καμία προέλευση από το λαό, γιατί στο θρησκευτικό πεδίο δεν υπήρχε κανένα εθνικολαϊκό μπλοκ». (Q, 1229 κ.ε.)

Μόνο μετά το 1815 συγκροτήθηκε με το σύνθημα της «μιας και αδιαίρετης Δημοκρατίας» το κόμμα της Δράσης (Partito d' Azione) που είχε τις καταβολές του στη Γαλλική επανάσταση. Το κυρίως εθνικό στοιχείο είναι το κόμμα της Δράσης, του οποίου το πρόβλημα δεν βρισκόταν στο να απελευθερώσει τις ήδη αναπτυγμένες παραγωγικές δυνάμεις από απαρχαιωμένα νομικά και πολιτικά δεσμά, αλλά στο να δημιουργήσει γενικές συνθήκες για να μπορέσουν οι παραγωγικές αυτές δυνάμεις να εξελιχθούν και ν' αναπτυχθούν όπως στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. (Q, 747 κ.ε.)

Η έμφορτη συνεπειών διαφορά μεταξύ της Γαλλικής Επανάστασης και του ιταλικού Risorgimento βρίσκεται τόσο στο ιδεολογικό όσο και στο οικονομικό πεδίο. Οι ηγέτες του ιταλικού κινήματος δεν μπόρεσαν ούτε «να πορευθούν στο λαό», να φτιάξουν δηλαδή μέσα από μία διαλεκτική λαϊκής θέλησης και προωθημένης ηγεσίας μία αληθινά ηγεμονική τάξη, ούτε ήταν σε θέση στο οικονομικό πεδίο να πραγματοποιήσουν την απαραίτητη αγροτική μεταρρύθμιση. Το Risorgimento έμεινε έργο μιας μειονότητας.

Γιατί δεν κατόρθωσε όμως το κόμμα της δράσης να ασκήσει μια παρόμοια λειτουργία όπως οι γάλλοι Ιακωβίνοι; Ο Γκράμσι εξετάζει το ερώτημα αυτό από ιστορική προ πάντων όμως από πολιτικοθεωρητική σκοπιά. Κατά το Risorgimento στάθηκαν αντιμετώπι οι «μετριοπαθείς» (οι «moderati») και οι οπαδοί του κόμματος της Δράσης. Οι «μετριοπαθείς» ήταν το ηγετικό στρώμα, οι «οργανικοί διανοούμενοι» των μεγαλοαστικών δυνάμεων αντιπροσώπευαν τη φιλελεύθερη παράταξη. Ήταν η οργανική πρωτοπορία της μεγαλοαστικής τάξης και σαν τέτοιοι ασκούσαν μία σημαντική ελκτική δύναμη σ' ολόκληρη τη μάζα των διανοουμένων, η οποία μόλις υπήρχε σαν ομάδα «συγκεχυμένα» και «μοριακά». Στο σημείο αυτό προσθέτει ο Γκράμσι μία βασικά μεθοδολογική παρατήρηση, η οποία έχει τη σημασία μιας υποθετικής, θεωρητικής απόφασης:

«Εδώ φαίνεται η μεθοδολογική συνέπεια ενός κριτηρίου της ιστορικο-πολιτικής έρευνας: δεν υπάρχει ανεξάρτητη τάξη διανοουμένων, αλλά κάθε κοινωνική ομάδα έχει το δικό της στρώμα διανοουμένων ή προσπαθεί να το αναπτύξει. Οι διανοούμενοι της ιστορικά (και πράγματι) προοδευτικής τάξης ασκούν επομένως κάτω από τις δεδομένες συνθήκες μια τέτοια ελκτική δύναμη, ώστε να υποτάσσουν τελικά στον εαυτό τους τους διανοούμενους των άλλων κοινωνικών ομάδων και φτιάχνουν ένα σύστημα αλληλεγγύης μεταξύ όλων των διανοουμένων με δεσμούς ψυχολογικού (γόητρο κ.τ.λ.) και συχνά επίσης ταξικού χαρακτήρα (τεχνικο-νομικά, κορπορατίστικα κ.τ.λ.). Το γεγονός αυτό επαληθεύεται «αυθόρμητα» στις ιστορικές εκείνες περιόδους, στις οποίες η εν λόγω κοινωνική ομάδα είναι πράγματι προοδευτική, προωθεί δηλαδή πράγματι ολόκληρη την κοινωνία και δεν ικανοποιεί μόνο τις βασικές της ανάγκες, αλλά διευρύνει συνεχώς τη στελέχωσή της με σκοπό τη συνεχή κατάκτηση νέων πεδίων οικονομικο-παραγωγικής δράσης. Μόλις όμως εκπληρώσει η κυρίαρχη κοινωνική ομάδα τη λειτουργία της, το ιδεολογικό μπλοκ τείνει προς τη διάλυση και

ο εξαναγκασμός μπορεί όλο και πιο απροκάλυπτα και απ' ευθείας να πάρει τη θέση του 'αυθόρμητου' – μέχρι τα ανοιχτά αστυνομικά μέτρα και τα πραξικοπήματα.» (Q, 2012)

Μετά από αυτές τις παρατηρήσεις γενικού θεωρητικού χαρακτήρα, με τις οποίες θα ασχοληθούμε και πάλι ο Γκράμσι αποδεικνύει ότι η εναλλακτική εκείνη λύση στους φιλελεύθερους «μετριοπαθείς» το Κόμμα της Δράσης, που θα μπορούσε να εξασκήσει τη λειτουργία των Ιακωβίνων και να συμπεριλάβει τις λαϊκές μάζες στον πολιτικό αγώνα, θρυσκόταν σε μία ειδική σχέση εξάρτησης από τους «μετριοπαθείς» και επομένως δεν μπορούσε να εκπληρώσει την υπηρεσία αυτή. Γιατί για να γίνει αυτόνομη δύναμη, για να προσδώσει στο Risorgimento ένα λαϊκό και δημοκρατικό χαρακτήρα, θα έπρεπε να παρουσιάσει ένα οργανικό κυβερνητικό πρόγραμμα που θα ανταποκρίνονταν στις ανάγκες των λαϊκών μαζών και προ πάντων των αγροτών. «Στην αυθόρμητη ελκτική δύναμη, όπως την ασκούσαν οι Moderati θα έπρεπε να αντιτάξει μία προγραμματισμένη, οργανωμένη αντίσταση και μία αντεπίθεση». (Q, 2013) «Αντίθετα, στο Κόμμα Δράσης έλειπε ακόμα κι ένα κυβερνητικό πρόγραμμα. Βασικά παρέμεινε όλο και περισσότερο και, πάνω από όλα ένας οργανισμός υποκίνησης και προπαγάνδας στην υπηρεσία των Moderati». (Q, 2014)

Την ειδική αυτή σχέση εξάρτησης μιας δύναμει αντιπολιτευτικής ομάδας αναλύει ο Γκράμσι πάλι από θεωρητική άποψη. Εκτός από τον ηγεμονικό τύπο κράτους, παραδειγματικά ενσαρκωμένο από τους Ιακωβίνους, αναφέρει ο Γκράμσι το «μεταμορφιστικό», κυρίως στην Ιταλία διαμορφωμένο τύπο. Σύμφωνα με τον Γκράμσι η ιταλική πολιτική ζωή χαρακτηρίζεται από το 1848 από αυτό το φαινόμενο της βαθμιαίας, αλλά σταθερής «απορρόφησης» των ενεργών στοιχείων των αντιπάλων ομάδων από την κυρίαρχη τάξη. Με τον «μεταμορφισμό» των αντιπάλων ελίτ, με την πρόσληψή τους στην «πολιτική τάξη», με ταυτόχρονη αραίωση και ισοπέδωση του αρχικού τους προγράμματος, ασκείται η πολιτική μιας κλειστής κάστας, μένουν οι μάζες έξω από το παιχνίδι. Ο Don Luigi Sturzo, ο ηγέτης των «Popolari» μετά τον Α' παγκόσμιο Πόλεμο² περιγράφει αυτή τη μέθοδο διακυβέρνησης που την άρχισε ο Agostino Depretis και εφάρμοσε με δεξιοτεχνία ο πρωτομάστορας του ιταλικού προφασιστικού φιλελευθερισμού Giovanni Giolitti: «Με την έννοια 'trasformismo' συνοψίζουμε ένα κοινοβουλευτικό σύστημα, του οποίου σκοπός είναι να εξασθενήσει και μάλιστα να εξαφανίσει τις διαφορές μεταξύ προγραμμάτων και κομμάτων για να ληφθούν υπ' όψη τα συμφέροντα ατόμων και ομάδων που εξασφαλίζουν στην κυβέρνηση ή σ' ένα συνδυασμό συμφερόντων προσωρινά ή διαρκέστερα την πλειοψηφία. Η παραδοσιακή διάκριση σε αριστερά και δεξιά, σε συντηρητικούς και προοδευτικούς δεν είχε καμία σαφή σημασία πια και κανένα πολιτικό ή εκλογικό λόγο ύπαρξης. Πλειοψηφία και αντιπολίτευση συγκροτούσαν ad hoc και ανάλογα με το επί του προκειμένου αντικείμενο για να μετασχηματισθούν» και πάλι εκ νέου, ανάλογα με ποιο ελατήριο, ποια πρόφαση ή λόγο πρόσφερε η ευκαιρία, η ματαιοδοξία και το συμφέρον». (Sturzo, σελ. 63).

Αν το δούμε ιστορικά, οι Moderati με την μεταμορφιστική υπολογιστική τους διατήρησαν την υπεροχή τους έναντι του κόμματος Δράσης έκαναν μια «επανάσταση χωρίς επανάσταση», όπως γράφει ο Γκράμσι αναφερόμενος στον Vincenzo Cuoco. (Q, 2011) Η «πατερναλιστική» στάση του Κόμματος Δράσης (πρβλ. Q, 2024) κράτησε τις μάζες μακριά από το κράτος γιατί δεν κατόρθωσε να λύσει ούτε το αγροτικό ζήτημα ούτε το συνακόλουθο ζήτημα του κληρικαλισμού. Αποτελεσματική αντιπολί-

τευση απέναντι στους Moderati θα σήμαινε ότι το Κόμμα της Δράσης θα είχε ενεργήσει όχι μόνο «τυπικά», αλλά, προ πάντων σε σχέση με τα κοινωνικοοικονομικά θέματα, «ιακωβίνικα», ότι θα είχε δηλαδή αποσπάσει τις διάφορες αγροτικές ομάδες της υπαίθρου που ήταν συνενωμένες στο αντιδραστικό μπλοκ και ότι θα είχε συγκολλήσει σ' ένα νέο φιλελεύθερο – εθνικό σχηματισμό. Αυτό όμως θα σήμαινε ότι θα έπρεπε να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις των αγροτών, των Νοτιοϊταλών κυρίως, και κερδίσει τους διανοούμενους του κατωτέρου μεσαίου στρώματος. Είναι αποκαλυπτικό ότι ο Γκράμισι σκιαγραφεί επάνω στο παράδειγμα της διαίρεσης της Ιταλίας σ' έναν εκθιομηχανισμένο βορρά και σ' ένα αποικιοκρατούμενο εκμεταλλεζόμενο νότο την ιστορική εξέλιξη των διαδικασιών του Risorgimento και ότι καταλήγει στα ίδια συμπεράσματα με τον Λένιν, ότι δηλαδή σε εποχές κρίσης αντιδρά πρώτα το «ασθενέστερο και πιο περιφερειακό τμήμα. (Πρβ. Q, 2037) Οι παρατηρήσεις αυτές αρκούν ίσως για να επεξηγήσουν τη συνάρτηση μεταξύ οικονομικο-κορπορατίστικης και ηθικο-πολιτικής φάσης κατά τη δημιουργία μιας ηγεμονικής τάξης. Όταν προβάλλει ο Γκράμισι το «ιακωβίνικο» και – σε αναλογία με το Μακιαβέλλι – το «ρεαλιστικό» στοιχείο στην πολιτική κάνοντάς το μάλιστα προϋπόθεση για πραγματική και όχι μόνο μεταμορφωστική – παθητική επανάσταση, τότε τονίζει την ουσιαστική-κοινωνική πλευρά. Άρρητα επρόκειτο ήδη πάντα για το κράτος με το οποίο θα ασχοληθούμε τώρα πλησιέστερα. Έγινε σαφές ότι ο Γκράμισι δεν μιλά αφηρημένα – παραγωγικά για «το» αστικό κράτος εν γένει αλλά διακρίνει μεταξύ διαφορετικών τύπων κράτους όπου το κίνητρο διάκρισης είναι ο εκάστοτε διαφορετικός βαθμός ηγεμονίας στον οποίο έχει φτάσει η κυρίαρχη ή η ωθούμενη προς την εξουσία τάξη.

Μετάφραση: Λευτέρης Ρούσσο

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Η ερμηνεία του Μακιαβέλλι από το Γκράμισι αξίζει μεγάλη προσοχή. Δεν βλέπει στο Φλωρεντίνο θεωρητικό τον «μακιαβελλιστή», όπως στο μεταξύ έχει γίνει συνήθεια στην καθομιλουμένη, αλλά το ρεαλιστή θεωρητικό που παρατηρεί την εμπειρία και του οποίου σκοπός ήταν η ένωση του ιταλικού έθνους. Τονίζει τις δημοκρατικές, τις στραμμένες προς το λαό πλευρές στο έργο του Μακιαβέλλι.

Αφού για πρώτη φορά το 1945 με τη δημοσίευση του έργου του *J. V. Muralt* ο δημοκρατικός και ρεπουμπλικανός Μακιαβέλλι έγινε αντικείμενο προσοχής στην ακαδημαϊκή έρευνα και αποδείχτηκε ότι δεν υπάρχει αντίθεση μεταξύ του «Ηγεμόνα» και των «Διαλόγων», θα πρέπει να θεωρηθεί πρωτοποριακή η τόσο πολύ νωρίτερη ερμηνεία του Μακιαβέλλι από τον Γκράμισι. Πρβ. ακόμα και: Kofler, 1971, ιδ. 191–203 «Zur Machiavelli-Deutung». Πρβλ. επίσης τα αναφερόμενα στο Q. 1039, όπου ο Γκράμισι συζητά μάλιστα την υπόθεση ότι ο Μακιαβέλλι ξεπέρασε με το αίτημά του για στενότερους συνδέσμους μεταξύ πόλης και υπαίθρου «άρρητα» τη μερκαντιλική φάση και παρουσιάζει ήδη «φουσιοκρατικές» απόψεις.

2. Το «Partito Popolare» ιδρύθηκε μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο σαν πρώτο καθολικό μαζικό κόμμα από αντίδραση στο Σοσιαλιστικό Κόμμα και μπορεί να θεωρηθεί σαν πρόδρομος του σημερινού Χριστιανοδημοκρατικού Κόμματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Q = Gramsci, Antonio: *Quaderni del carcere*, edizione critica dell' Istituto Gramsci, a cura di Valentino Gerratana, 4 τόμ., Turino, 1975.
- Kofler, Leo: *Zur Geschichte der bürgerlichen Gesellschaft*, Darmstadt / Neuwied, 1971.
- Portelli, Hugues: *Jacobinisme et antijacobinisme de Gramsci*, στο *Dialectiques*, Nr. 4-5, 1974/75, σ. 28 κ.έ.
- Riechers, Christian: *Antonio Gramsci, Marxismus in Italien*, Frankfurt/M. 1970.
- Sturzo, Don Luigi: *L'Italie et le fascisme*, Paris 1927.